

Zwaar kanon der Franschen.

Men werd zelfs al te ongeduldig.

Er was bij de bevolking een onbedwingbaar verlangen om de gebeurtenissen voor te loopen.

Zoo lezen we in het dagboek: « 50 mois d'occupation allemande. » « Te Schaarbeek hangt het gemeenteraadslid, de heer Van Camp, reeds dezen morgen (11 Oktober), de nationale vlag uit. »

Het voorbeeld wordt door anderen gevolgd, in de De Locht-, Verboeckhaven en Verroostingstraten.

De « polizei » grijpt dadelijk in, en de heer Van Camp wordt aangehouden.

Ook te Laken vlagde men heden reeds vroeg; zoo ook te Sint-Gilles; overal liet de Deutsche politie de vlaggen inhalen, maar trad met verrassende zachtheid op.

Maar men zag nergens meer een Deutsche vlag. Zelfs niet meer aan de balkons van het generaal-goevernement in de Wetstraat.

Zeker werden ze 's nachts ingetrokken.

Men weet ook dat bekende Duitschers, die hier reeds voor den oorlog woonden, vertrouwelijk bericht kregen van het aanstaand vertrek van het generaal-goevernement.

Ze zouden zich daarnaar schikken en de noodige maatregelen nemen.

Een dier Duitschers bood aan een onzer vrienden tot rustiger tijden het gebruik aan van zijn heerenwoning, met vrije beschikking over den voorraad: 11,000 kg. steenkool en 1.000 kg. aardappelen.

« De voorzichtigheid gebiedt mij heen te gaan », zei hij. « Later zullen we zien, welk een wending de gebeurtenissen nemen. »

Ook de dwangbeheerders van banken, kondigden hun vertrek aan.

Ambtenaren van 't activistisch bestuur te Namen kregen drie maanden loon als vergoeding.

Den 12en Oktober kwamen twintig Kanadee-

sche gevangenen te Brussel aan, door vier Duitse soldaten begeleid.

Dadelijk was het midden der stad in beroering. Onder geestdriftig geroep van « hip, hip, hooran », « leve Engeland », « leve België », « leve de koning », kwamen die bondgenooten op het De Brouckèreplein.

De vier Duitschers werden op zij gedrongen en ze deden ook niet de minste moeite om hun gezag te handhaven.

De Kanadeezen kunnen al de geschenken niet dragen, welke men hen brengt.

De gevangenen moeten naar de Rouppeplaats, om de tram te nemen. De menigte gaat mee. De Duitschers meenen, dat ze zelf in gevaar verkeerren, en trekken hun revolver.

Zoo kunnen ze de gevangenen in de tram krijgen, maar nog springen opgewonden liepen op de voottreden, dringen in het rijtuig, tot de tram eindelijk vertrekt.

Den 15en zag men nog duidelijker den aftocht van den vijand.

Honderden militaire auto's, wagens, karren, door de havelooze soldaten begeleid, kwamen uit Vlaanderen. Ze trokken voort in walmen stof. En telkens weer zag men groepen vluchtelingen. Uit Vlaanderen klonk het kanon, dat den vijand heen joeg.

In dat gedonder en gemokker lag de belofte van vrijheid.

De verhuizing te Brussel begon ook. Aan de Duitse bureelen laadde men koffers en kisten op.

De Duitse school in de Miniemenstraat werd gesloten.

Tegen de vroegere beloften in, rekwireerden de Duitschers bijzondere huizen voor inkwartiering. De heer Steens protesteerde, en men zond ook een protest naar Max von Baden.

Het hielp niet.

Generaal von Sanders, die de kommandantur bestuurde, zei, dat hij niet anders kon handelen.

Aan de politieke gevangenen werd amnestie verleend. De eerste mededeeling daarvan werd gedaan op 20 Oktober in de kerken, door de voorlezing van een omzendbrief van kardinaal Mercier.

Deze brief luidde als volgt :

« Mijn zeer geliefde Broeders,

Onze harten zijn van hoop vervuld.

De vrede is niet geteekend.

De gebeurtenissen doen zich zoo snel voor, soms zoo verbluffend, dat nog niemand den vrede reeds als verzekerd zou durven beschouwen:

Toch zien we de schemering. Wij brengen er u een nieuwen voorbode van.

Heden, Donderdag, 17 Oktober, is de overste van de Duitse politieke afdeling, mij in naam van den goeverneur-generaal van Brussel en van de regeering te Berlijn komen melden, dat de Belgische politieke gevangenen, 't zij in België, 't zij in Duitschland geïnterneerd, en de Belgische gedeporteerden in Duitschland in vrijheid gesteld zullen worden, zoodra België ontruimd wordt.

De invrijheidstelling der gevangenen, in bezet België opgesloten, buiten het militair etappen-gebied, zal van af Maandag 21 dezer, geschieden.

Ziehier trouwens de geschreven verklaring die de afgevaardigde der Duitse regeering in mijn handen heeft gelaten.

Onder de macht van een persoonlijk gevoel, dat gij zult begrijpen, had ik gearzeld u den ganschen tekst mede te deelen. Maar na overweging, besluit ik er toe.

Hier volgt hij :

« Gij verpersoonlijkt voor ons het bezet België, waarvan gij de geëerbiedigde heider zijt, naar wien geluisterd wordt.

Daarom is het dat mijnheer de goeverneur-generaal en mijn regeering mij gelasten, u te komen melden, dat wij, zoodra we uw bodem ont-ruimen, u spontaan en met volien wil, de Belgische politieke gevangenen en gedeporteerden terug schenken. Reeds zullen een deel van hen op aanstaanden Maandag 21 dezer, vrij zijn, en naat hun haard terug keeren.

Daar deze mededeeling uw hart moet verblijden, ben ik gelukkig u ze te kunnen overbrengen, te meer, daar ik geen vier jaar te midden der Belgen heb kunnen leven, zonder hen te achten en hun vaderlandsliefde naar waarde te schatten. »

Gij ziet dus, mijn zeer geliefde broeders, dat de goede God met ons is; uw vurige smeekingen, tot het Heilig Hart van Jesus en Onze Lieve Vrouw van den Rozenkrans, Maria de Middela-res, zijn verhoord geworden.

Blijft eendrachtig in het gebed.

Blijft kalm en waardig.

Het uur van de bevrijding en den zegevierenden vrede, nadert.

Moed en vertrouwen ! Heilig Hart van Jesus, bescherm België !

Onze Lieve Vrouw van den Rozenkrans en Maria Middela-res, bid voor ons. »

Den volgende dag bevestigden de gecensu-reerde bladen het bericht.

En dien Maandag reeds kwamen er bevrijden uit de gevangenis van Vilvoorden.

Deze gevangenis was het oud kasteel, later de « korrektie ».

De Duitschers hadden er 1800 door hun krijgs-raden veroordeelde Belgen opgesloten.

Dien Maandag lieten zij er 300 vrij. Uit Sint-Gilles liet men er 200 gaan.

Dat verwekte in veel gezinnen groote vreugde.

Was dit een antwoord op een brief, den 12en Oktober, door senatoren en volksvertegenwoordigers, aan den kanselier, Max von Baden gestuurd?

Deze brief ving als volgt aan :

« Reeds bijna twee jaar hebben de Belgische senatoren en volksvertegenwoordigers niet opgehouden, verontwaardigd te protesteeren tegen een der weerzinwekkendste praktijken, door de militaire overheden in het bezette land toegepast, namelijk : De gedwongen inlijving voor oorlogswerken van burgers, niet-strijders. »

De senatoren en afgevaardigden gaven dan een

De Koningin bij onze troepen.

overzicht van hun protestbrieven. Na de vergeefse pogingen bij de bezettende overheid, richtte men zich tot den keizer zelf.

En de brief vervolgt :

« Zijn Majesteit liet de deportaties ophouden en gaf bevelen, om de personen, die ten onrechte als werklozen naar Duitschland vervoerd waren, dadelijk naar België te laten terug keeren.

De waarheid is, dat alleen de provincie Luik, waar de deportaties nog niet begonnen waren, gespaard bleef ; maar van de naar Duitschland gevoerde personen, werden alleen die onmiddellijk teruggestuurd, welke den bovenmenschenmoed gehad hadden, om in spijt der ontbering, bedreigingen en dikwijls folteringen, te weigeren een arbeidskontraakt te teekenen.

De anderen kwamen slechts in het land terug bij het einde van het kontraakt, dat ze, den dood in de ziel, uit dwang hadden moeten teekenen.

Maar men vernam weldra dat de goedwilligheid van Zijne Keizerlijke Majesteit, zoo stiefmoederlijk toegemeten, slechts op het generaalgouvernement toepasselijk was en niet op de gewesten, onderworpen aan het stelsel der militaire etappe. En aldus ging in Vlaanderen, Henegouwen en Luxemburg, de opeisching voort van Belgen, die hardnekkig weigerden hun land te verraden, door voor den bezetter te werken.

Dan begon ten onzent de toevloed van ontelbare ontruimden, der steden en dorpen van Frankrijk en Vlaanderen, bedreigd en verwoest door de krijgsbedrijven.

Daar er onder hen slechts vrouwen, kinderen en grijsaards waren, vertelden ze eenstemmig dat de weerbare mannen, zelfs jonge vrouwen, met geweld achter het Deutsche front weerhouden werden, om er voor den vijand te werken.

In deze voorwaarden duurden gedurende den zomer en den herfst 1917, de deportaties van Belgische burgers der etappe voort, op gevaar van hun leven.

Zwijgend en machteloos, moesten wij de uitvoering dier barbaarsche maatregelen bijwonen, tot in het begin van dit jaar nieuwe, nog wree-

der feiten, ons den plicht oplegden, rechtstreeks een beroep te doen op den verantwoordelijken overste der Duitsche poitiek.

Op 18 Maart 1918, meldde wij aan Zijne Excellentie, graaf von Hertling, dat in de Borinage, de militaire overheden met geweld, niet alleen de volwassen inlijfden, maar ook de jeugd der middelbare scholen, kollege's en athenea, ja, tot zelfs kinderen der lagere scholen.

Op 15 km. achter het front, in de streek van Douai, werden die kinderen gedwongen in kampen te leven, van alles beroofd, en gebruikt, na een pijnlijke reis en in het barre seizoen, voor het werk van lastdragers.

Daar nog andere gruweldaden de overige vermeerderden, namen wij onze toevlucht tot de heeren gezanten der neutrale mogendheden te Brussel gebleven en die wij in kennis stelden van een reeks feiten.

In het arrondissement Bergen waren meer dan 7000 man opgelicht, in het Doorniksche nam men er in een slag 2000 ; in die van Peruwelz deporteerde men op 30.000 inwoners er 2000 ; te Gent meer dan 15.000.

Men omsingelde de dorpen, schoot op de vluchtenden, wierp de familieleden der weerspannigen in de gevangenis, hun moeder, hun echtgenoot, hun zuster. »

De ondertekenaars weidden dan uit over het lot der gedeporteerden, aan onze lezers uit vorige mededeelingen wel bekend.

« Nutteloos aandringen ! Op 17 September 11. (dus eenige weken voor dezen tijd der verlossing) maakte de kommandantur van Aalst met plakbrieven op de muren bekend, dat zij een nieuw uitstel verleende aan de weerspannige burgerlijke arbeiders, tot 30 September, om zich aan te melden, onder bedreiging tegen de gansche mannelijke bevolking de strengste maatregelen te treffen.

En naarmate de militaire behoeften zulks eischten, werden de grenzen van 't etappengebied uitgebreid. Gisteren in Henegouwen, vandaag tot aan de poorten van Brussel, wat tot gevolg heeft, dat de militaire overheden vrij spel krijgen, om nieuwe razia's te doen onder de mannelijke bevolking van 15 tot 60 jaar met schending van het in 1917 gegeven woord. »

Hoogheid.

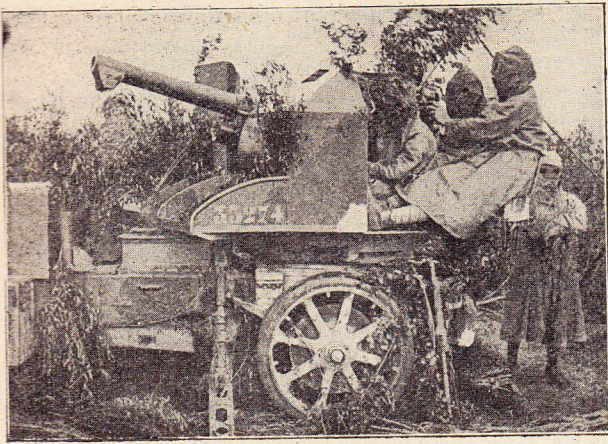
Op het oogenblik, dat een nieuw Duitschland schijnt op te rijzen om eindelijk te handelen tegen een politiek van verovering en verdrukking, en plaats verleenend, zegt men, aan het heerschen van recht en vrijheid, meenen wij onze protesten en beroepen te moeten herhalen bij hem, die in het Rijk de zwaarste verantwoordelijkheden op zich neemt.

Wij weten met welke edelmoedigheid Uw Hoogheid zich wijdde aan de hulp van krijgsgevangenen.

Wij herinneren aan de woorden, die zij vroeger uitsprak voor het parlement van Baden :

« De macht alleen, kan ons in de wereld niet de positie verleen, die ons naar onze overtuiging toekomt.

Het zwaard kan het zedelijk verzet niet bre-

Kanonniërs met gasmaskers.

kens, dat overal tegen ons is opgerezen. Opdat de wereld zich met de grootheid van onze macht verzoene is het noodig, dat zij gevoele, hoe achter die macht een algemeen geweten leeft en handelt.»

Ook hebben wij zoo juist de verklaringen gelezen, door den nieuwen kanselier op 15 Oktober voor den Rijksdag afgelegd, en welke den wil van Duitschland bevestigt, om plaats te nemen onder de moderne democratiën, een vrede te sluiten, die uitsluitend op den eerbied voor het recht steunt, en daarnaar België te herstellen in zijn algeheele onafhankelijkheid en grondgebied, het tevens schadeloos stellend voor de geleden verliezen.

Zou men in afwachting van dit tijdperk van rechtvaardigheid, niet dadelijk het werk der bevrediging en herstel beginnen aan ons ongelukkig land beloofd, door te breken met de nuttelooze en verachtelijke onderneming van zijn verbroekeling tusschen Vlamingen en Walen; door aan onze openbare machten het zelfbestuur en noodig gezag terug te schenken, om onze uitgeputte bevolking te beschermen tegen de wegvoering en prijsopdrijving van de produkten van onzen grond, door een einde te stellen aan de stelselmatige en verwoestende opeischings van hetgeen er nog van onze machienen, grondstoffen, huishoudelijke voorwerpen en onze wouden overblijft?

Door aan de gezinnen terug te schenken de duizenden burgers — de besten onder ons —, die in gevangenschap boeten voor hun burgerlijken moed.

Wat er ook van deze belangrijke voldoeningen zij, nog krachtdadiger eischt het openbaar recht en de menscheijkheid:

1. Dat alle burgers, die nu achter het front weggevoerd zijn, onmiddellijk naar hun gezin terug keeren.
2. Dat alle gedwongen inlijving of door bedreiging van niet strijdende burgers, voor welken arbeid ook, onmiddellijk ophoude.
3. Dat zonder onderscheid alle bewoners van bedreigde dorpen en steden toelating krijgen, om

bijtijds de gevaarlijke zonen met hun bezittingen te verlaten.

Hoogheid.

Gij hebt de eerste parlementaire reëgering van het rijk willen baseeren op de drie groote partijen, die zich vleien den staat in te richten naar de democratische beginselen van de moderne samenleving.

Zullen zij, die de rechten van den mensch verdedigen, aan 't hoofd waarvan de volstrëkte eerbied voor den persoon en de individueele vrijheid geschreven staat, nog een uur langer dulden, dat hun gelijken gedwongen worden, hun heiligste plichten jegens het vaderland te verraden?

Zullen zij, die de heerlijke leer belijden van Hem, die gezegd heeft: «Hebt elkander lief», anderen aandoen, wat ze niet willen, dat hun zou geschieden?

En zullen zij, die gisteren tot de arbeiders-internationale behoorden en beweren de toekomstige stad op het recht van den arbeider te gronden, nu hun broeders in slavernij laten vergaan.

Het vrije en fiere volk, in welk naam wij de eer hebben zich tot Uw Hoogheid te richten, heeft onrechtvaardige en wreede vernederingen ondergaan. De meerderheid van het Duitsche volk erkent zulks nu.

De partijleiders, die gij geroepen hebt om onder uw leiding de nieuwe lotsbestemming van het rijk te besturen, bekennen, dat die rampspoeden onverdiend waren, dat België nooit zijn verplichtingen van onzijdig land heeft geschonden, dat het in dezen oorlog slachtoffer is van zijn getrouwheid aan zijn internationale verplichtingen.

Van wie kunnen wij dus beter het einde verwachten der onrechtvaardigheden, die het hart der Belgen vervullen met smart, haat en woede, dan van Uw Hoogheid en de leden harer reëgering, en met het ophouden der onduidbare tyrannie ook het begin van het verschuldigd herstel.

In deze hoop, verzoeken de ondergeteekende Belgische Senatoren en afgevaardigden Uw Hoogheid de hulde van hun hooge waardeering te aanvaarden.»

Er kwam dus meer barmhartigheid. Plots scheen de zon in de cellen der gevangenen. De deuren werden geopend. Gekerkerden stonden eensklaps in het vrije leven.

«De teekenen, dat de atmosfeer waarin wij leven veranderd is, vermenigvuldigen zich», lezen we in hooger genoemd dagboek van Brussel. «Zoo zie ik daar de Koninklijkestraat twee Duitsche soldaten gaan, die op hun tuniek Belgische kokarden gestoken hebben. Ik sta er verstomd over; zij bemerken het en roepen me lachend toe:

«Ja, ja! Lebe Belgien!»

Men noemt mij een persoon, die een boete van 300 mark te betalen had, en wiens geld men op kommandantur niet wilde aannemen.

«'t Is niet noodig, de oorlog is geëindigd, ga maar heen», zei men.

Duitschers, die geld weigerden, 't leek on-

Ontploffing van granaten.

waarschijnlijk en toch was het feit echt.

De Duitse politie heeft zonder dat het onderzoek geëindigd was, verscheidene personen in vrijheid gesteld, die een veertiental dagen geleden aangehouden werden, onder meer een wakker meisje van Elsene, mejuffer Rosa Biesemans, om verboden geschriften verspreid te hebben.

Te oordeelen naar zekere gesprekken der onderzoekrechters tot de opgesloten voor hun invrijheidsstelling, mag men gelooven dat de jacht op verboden geschriften geëindigd is. De « polizei » kreeg bevel, er zich niet meer mee te bemoeien.

Dezen namiddag (13 Oktober) heeft men in een kinema bij de Naamsche poort de Brabanconne gespeeld en een ingeprovisieerd koor uit de aanwezigen stemde er dadelijk mee in.

Ook buiten de stad is er dadelijk verandering van tooneel. Te Bierbeek heeft de burgemeester de vlag uitgestoken onder den neus van een patroelje, die niet wist, hoe zij te handelen had.

Nog altijd komen eindeloze stoeten van vluchtelingen aan.

Bij de bank « Crédit Lyonnais » zag men groote verzegelde kisten. Zij bevatten de waarden van zeven Rijselsche banken. Er stond daar voor een milliard frank op straat. Eenig dagen geleden, hadden de dwangbeheerders der Rijselsche banken alles weer overgegeven aan de rechtmatige bestuurders en door de strijd, die de stad naderde, zond men de waarden naar Brussel.

Nog andere dergelijke kostbare vrachten kwamen uit Frankrijk aan.

En het publiek zag toe en besprak ook die teekenen der naderende verlossing.

Weldra zou het gezag wisselen. Maar hoe de orde te handhaven in de overgangsdagen! Regeeringsloosheid kon de ergste gevolgen hebben.

De heer Michel Levie was tijdens de bezetting de officieuze vertegenwoordiger geweest der regeering van Le Havre.

Tot een der onstellers van het Brusselsch dagboek. « 50 mois d'occupation allemande » (1) zei hij :

(1) Louis Gillis, Alphonse Ooms, Paul Delandsheere.

« Reeds den 7ⁿ Oktober riep ik eenige personen bijeen, wiens medewerking onmisbaar is tot handhaving der orde na het vertrek der Duitschers.

De algemeene prokureurs Terlinden en Jottrand, de heer Holvoet, prokureur des konings, de heer de Rode, algemeene sekretaris van het departement van rechtswezen, de gouverneur van Brabant, de heer Beco, de schepenen Steens en Max Hallet hebben mijn uitnoodiging beantwoord, en samen hebben wij maatregelen besproken, die getroffen zullen worden, zoodra de bezetting van Brussel eindigt.

De stad Brussel en de voorsteden zullen hun burgerwachten weer inrichten en we zullen aan alle rechters de bevoegdheid van onderzoeksrechter verleen.

In elke wijk zullen we een rechter, een substituit en een advokaat als griffier benoemen. Zoo zal het gerecht dadelijk kunnen werken.

Den volgenden dag riep ik ten mijnent de sekretarissen-generaal der verschillende ministerieele departementen, om met hen de herinrichting der staatsdiensten te bespreken.

Er werd besloten, dat de toegang tot de ministerieele lokalen verboden zou worden aan de aktivisten en aan allen, die zich in dienst van den vijand gesteld hadden, tot de regeering in staat zal zijn over hun lot te beslissen.

Zaterdag had ik een onderhoud met de gouverneurs der provincie of hun vertegenwoordigers. Ik heb ze vervolgens aan mijn tafel ontvangen.

Kardinaal Mercier en markies de Villalobar, wien ik verzocht had zich bij ons te voegen, deden mij de eer aan, die uitnoodiging te beantwoorden.

Als velen mijner landgenooten had ik de twee laatste flesschen champagne bewaard om ze uit te drinken op den dag, dat ons land bevrijd zou worden. Aan het dessert heb ik mijn glas opgeheven ter eere van België. Maar ik kon geen woord uitbrengen; de ontroering greep me aan, mijn oogen schoten vol tranen en ook mijn gasten weenden.

Dinsdag heb ik, in overeenstemming met Le Havre een voltallige vergadering der provincie-gouverneurs en der regeering-kommissie bijeen geroepen.

Deze kommissie bestaat uit tien leden in het parlement gekozen: de heeren baron de Favereau, voorzitter van den Senaat, Rijckmans, senator voor Antwerpen, Tibbaut, volksvertegenwoordiger en ik, voor de katholieken; Paul Emile Janson, Franck, Eugène Hanssens en Masson, voor de liberalen, Wauters en Anseele, voor de socialist.

Woensdag zullen wij een nieuwe vergadering houden, welke ook bijgewoond zal worden door den voorzitter en den prokureur-generaal van het verbrekingshof, om eenheid van handeling te verkrijgen tusschen de uitvoerende macht, vertegenwoordigd door de gouverneurs, de rechterlijke

macht, de wetgevende macht en het nationaal komiteit.

Op die vergadering zullen wij de ordemaatregelen nemen voor de overgangperiode en de vervanging der Deutsche « Centralen » door « Belgische » bespreken.

Het regelmatig gezag zal dus bij het einde der bezetting dadelijk van kracht worden.

Den 17ⁿ Oktober hield ook het nationaal komiteit een belangrijke vergadering.

De voorzitter, de heer Francqui sprak er een politieke redevoering uit.

Hij handelde over de groote gebeurtenissen en zette zijn landgenooten tot kalmte aan.

Men diende vooral volksuitbarstingen te voorkomen. Niet het volk, maar het gezag moest hen straffen, die zulks verdienden.

De heer Francqui stelde voor, dat het nationaal komiteit bij het eindigen zijner werkzaamheden, zich ter beschikking der regeering zou stellen. Ook deed hij een beroep op eendracht. De oude twisten moesten voor goed tot het verleden behoreen.

Hij bracht hulde aan den Koning en aan de leden van het Spaansch-Nederlandsche komiteit, aan de heeren Villalobar en Van Vollenhoven, van Spanje en Holland en aan de Vereenigde Staten, en den grooten voedsel-regelaar Hoover, dien door de regeering vereerd was met den titel: « Vriend van België ».

Op de vergadering waren ook Fransche afgevaardigden, die de zorg voor de duizenden Fransche vluchtelingen op zich zouden nemen. In hen huldigde hij Frankrijk en zijn leger.

Verder deelde hij de aanstaande terugkomst van de schenenen Lemonnier en Jacquemain mee, die van burgemeester Max was verdaagd door de Duitschers uit vrees voor al te geestdriftige betoelingen bij de bevolking.

Ten slotte berichtte de voorzitter, dat het broodrantsoen op 430 gram per persoon en per dag zou gebracht worden. En dit was een teeken van het naderend einde der ontberingen.

Een afgevaardigde van Valenciennes dankte. Nog een woord over de vluchtelingen.

« De massauittocht van ontruimde bewoners uit Vlaanderen en Noord-Frankrijk, neemt vreeselijke verhoudingen aan », schrijven de opstellers van het Brusselsch dagboek op 23 Oktober.

« Ze komen nu over alle wegen, in eindeloze karavanen en waarvan de optocht noch bij dage, noch bij nachte eindigt.

Er is voor den toeschouwer iets overstelpends in dezen aanhoudenden voorbijtocht van groepen mannen, vrouwen en kinderen, gespannen aan karren, met in handdoeken aan den arm het schamele, toch het kostbaarste, wat ze konden meenemen. Of ze zitten op wagens, boven meubels, dekens, en allerlei voorwerpen, die ze op 't laatste oogenblik nog hebben kunnen wegnemen, uit de huizen welke met brand of plundering werden bedreigd.

Achterkomers van Valenciennes zaten in een lijkkoets, getrokken om beurten door de burgers zelf.

Men doet hier het onmogelijke om hen te hel-

pen. Ze voeden, dat gaat nog, dank aan de wonderen, door het nationaal komiteit verricht.

Maar hen onder dak te brengen.

Daar de vijand al de wol onzer matrassen opgeëischt heeft, heeft men er zich in de meeste gezinnen toe bepaald, de noodzakelijkste matrassen met stroo of papier te vullen. Er zijn er geen meer om gastvrijheid te kunnen aanbieden.

Nu, men schikt alles zooals het gaat.

Jonge meisjes besluiten bij vriendinnen te gaan logeeren, om huiskamers aan de bannelingen af te staan; in veel huizen maakt men legersteden met tapijten.

Werken komen tot stand, om de ongelukkigen dadelijk te kunnen helpen, zooals: « L'accueil fraternel aux évacués », gesticht door de heeren Brassine, Pierard en Motta en die de beschikbare lokalen der groote magazijnen, als van de « Samaritaine » tot vluchtelingverblijven, vergader- en leeszalen inrichten.

En dadelijk vinden de bannelingen eener zelfde stad elkaar terug en vormen groepen, die regelmatige uren voor bijeenkomsten bepalen. De inwoners van Roubaix weten dat ze op dit oogenblik van den dag elkaar in dat koffiehuis der middenstad kunnen ontmoeten; de Kortrijkkanen zien elkaar in een naburige herberg terug; de lieden van Valenciennes, Douai, Kamerijk, Saint-Quentin vergaderen elders.

Talrijk komen ze naar die verzamelplaatsen, want alleen daar, krijgt men nog eenige nadere bijzonderheden over eigen stad of dorp of huis door een pas aangekomen vluchteling.

Men heeft ook, zooals men op plakbrieven in de kerken kan lezen, een bond van Fransche bannelingen gesticht, welks leden elken avond samenkomen in het oude « Arbeidershuis », Locquenghienstraat. Elken dag zetelt een inlichtingsbureau voor vluchtelingen in het lokaal der sociale, katholieke werken.

De organisatie van hulp aan bannelingen rust vooral op de heeren Charles Janssen, Lucien Beckers, Ferdinand Labarre en Pierre Graux, die onophoudelijk in auto het platteland doorkruisen, om in de behoeften te voorzien van de talrijke ontruimden, welke als vee weggestuurd worden, over alle wegen van Vlaanderen en Henegouwen, Brabant door trekken en zich naar Limburg en Holland richten.

Hoeveel dergelijke ongelukkigen zijn er?

Een millioen beweert de « Frankfurtsche Zeitung ».

Men weet, dat de burgemeesters der Brusselsche agglomeratie maatregelen moeten nemen voor 130.000 bannelingen.

Bij het begin van den inval moest het vluchtelingen-komiteit, toen voorzeten door gravin Jean de Merode, onbeschrijflijke ellende lenigen, maar nu is de taak viermaal zoo zwaar.

Dit komiteit dient nu dagelijks 10.000 vluchtelingen te verdeelen.

Dokters inspekteren hen die aankomen en nemen de noodige voorzorgen.

Veel ongelukkigen sterven op hun kalvarietocht. Duizenden zijn bezweken op hoeven, langs de wegen, alvorens Brussel te bereiken.

Ik had de gelegenheid te spreken met den pastoor van Crespin (station Blanc-Misseron); hij bleef eenige dagen te Zoniën, alvorens naar Brussel te wijken; in die enkele dagen zag hij vijftien zijner parochianen overlijden.

Toen ik hem ontmoette, kwam hij van Waterloo, waar hij weer den lijkdienst verricht had voor een andere zijner kudde.

Te Nijvel vertelt de heer Caude mij nog, is de toestand ook verschrikkelijk. Hij is er geweest. De Duitschers bestemden de kleine stad tot een groote verzamelaarsplaats voor vluchtelingen: de grieten en de tuynen richtten onder de arme lieden vreeselijke verwoestingen aan. Men telde tot vijftig sterfgevallen per dag. Verscheidene dokters van Brussel kwamen zich edelmoedig ter beschikking van het hulpmiddel stellen.

Reeds verscheidene dagen is de omgeving der Brusselsche Universiteit, waar het provinciaal komitee zetelt, de schouwplaats van tooneelen, die het meest verhard gemoed moeten treffen. Dezen morgen stonden daar een dertig karretjes van boeren, waarop dames van Douai zich bevonden, zittend of liggend op stroo en in dekens gewikkeld. Men kan gemakkelijk aan hun uitzicht en gesprek merken, dat zij tot den hooger stand behooren. Zoo hebben ze verscheidene dagen en nachten gereisd. Eindelijk strandden zij hier, verkleumd van koude. Bij die rij karren komt er nog een uit Vlaanderen met een gansch gezin, welks kleine kinderen tusschen nannen, lakens, een naaimachine, zakken en manden zitten, en boven al die bagage staat een driekleurige vlag.

Nog indrukwekkender is het schouwspel op de wegen der omgeving. Het hulpmiddel heeft daar kantine's ongericht, reeds van verre zichtbaar voor de uitgehongerden door opschriften: «Hier, warme soep en brood voor de ontruimden.»

Op de wegen stappen zonder onhouden, in de richting van Leuven en verder, Duitsche troepen, die aftrekken en jonge Beloen van 18 tot 35 jaar uit de streek van Bergen, Nijvel, Hal, Doornik, door den vijand voor zich uitgedreven, om hen te verhinderen het leger der bondgenooten te versterken. En bij hen altijd maar vluchtelingen, die voort schrijden, zonder te weten waarheen.

Een onbeschrijfelijk mengelmoe van voertuigen begeleidt dien menschenstroom: artilleriekaissons, boerenkarren, wagens uit Valenciennes, Tourcoing, Kortrijk, kruiwagens voorteeduwd door mannen met vagen blik en gebogen rug; en te midden van dat alles, ossen, schapen, korven vol kippen, ezels, paarden, honden.

De soldaten zijn somber en stil. Waar is de tijd, toen ze in België drongen, dronken van hoogmoed en wijn, en uit volle borst zingend: «Gloria Victoria?»

En nu zijn het niet meer de Duitschers, die zingen naast de weenende vluchtelingen, maar jonge Belgen, die zij met zich meesleuren.

Deze voelen, dat het uur der wraak geslagen is en zonder zich om de soldaten te bekommeren, die hen trouwens laten begaan, vervullen ze de lucht van hun «Brabançonne» en «Marseillaise».

Zekere groepen hebben zelfs muzikanten mee, die vaderlandsche liederen spelen.

Veel vluchtelingen trokken over de grenzen. Holland binnen en werden ook daar met treffende gastvrijheid ontvangen. Toch was ook de last bij onze Noorderburen zeer zwaar.

In het voorjaar had men er 't broodrantsoen zeer moeten verminderen, feitelijk tot 200 gram per hoofd. Uit Amerika kreeg men bericht, dat men on weinig invoer kon rekenen. Zelfs de reëlschenen hadden bijna geen veilige vaart meer. Het bleek toen met de Belgische boot «Minister de Smet de Nayer.»

Deze moest levensmiddelen uit Amerika halen.

Ze verliet Rotterdam, maar stootte reeds den volgende dag op een mijn.

Het schip scheen ongedeerd, maar toch besloot de kapitein voor nader onderzoek terug te keeren. Twintig minuten later had een nieuwe ontploffing plaats. Het voorschip zonk in een oogenblik onder water. De booten werden gevierd. Die van bakboordzijde geraakte veilig weg: een tweede sloen echter raakte onklaar en werd met het overhellend wrak meegesleurd. De inzittenden doken onder, kwamen weer boven. Acht werden er met groote moeite van tusschen het wrakhout ongepikt. Onder de goede leiding van kapitein Standaert, die het voorbeeld gaf van kalmte en krachtdadigheid, beproefde men schier 't onmogelijke om allen te redden. Helaas het kon niet. En toen speelde zich dat ontzettend drama af van twaalf menschenlevens, die verloren gingen, 2 Nederlanders 2 Grieken en 8 Belgen.

't Weder was donker, er stond een hooge zee, en met treurnis en somberheid in 't harte, moesten de schipbreukelingen weg. Ze verlieten een graf, dat van twaalf kameraden, die eenige uren te voren nog sterk en gezond waren als zij. Nog klonk hun 't geroen en gekerm in de ooren. Maar 't was slechts verbeelding, de golven ruischten boven dooden.

Twintig uur zwalkten de overlevenden in de ranke, zwaar geladen boot. Ze zagen een licht, 't oing heen. Ze ontdekten een loover, die hun ontvluchtte, in de vrees, dat een onderzeeër in aantocht was. Toch haalden ze het visschersvaartuig in, en eerst hier, dan op de sleepboot «Witte Zee» werden de doolaards hartelijk ontvangen. Kapitein Standaert vroeg dringend nogmaals naar de plaats der ramp terug te keeren, en aan zijn verzoek werd voldaan. Van Zondag half één in den middag tot den anderen morgen bleef de «Witte Zee» daar. Helaas, er viel niets meer te doen!

En de «Witte Zee» bracht de schipbreukelingen aan land. Twaalf makkers bleven achter.

Dat was een der vele drama's ter zee. Dan werden onzijdige schepen vastgehouden.

In Nederland moest men de reserve-voorraad nauw gaan bedeele. Toch kwamen er telkens meer vreemdelingen, o m. uitgewisselde krijgsgenvangenen van Engeland en Duitschland. Holland bood aan ze in Nederland te herbergen. Dit was een menschievend voorstel, om het lot den krijgsgenvangenen te verlichten.

De gasmaskers.

De toestand was ook in Nederland dreigend.

En nu kwamen er plots duizenden Fransche vluchtelingen, lieden meestal zonder middelen van bestaan, afgematten, ondermijnden, met de uitdrukking op het gelaat van jaren ontbering.

Het Nederlandsche volk vergat alle eigen zorgen en liet als in 1914, alleen zijn hart spreken. Men nam haastig maatregelen, om de ongelukkigen te herbergen en te voeden. Aan de grens waren er ontvangstkomitee's, welke de aankomenden verder stuurden. Alles was geregeld en dankbaar toonden zich de Franschen voor die uitmuntende zorgen.

Deze hulpvaardigheid ontlastte ook ons land wat. Noord en Zuid verlichtten samen het lot der Noord-Franschen. Zoo openbaarde zich in nige naastenliefde.

* * *

Intusschen hadden te Brussel ook eenige politieke gebeurtenissen plaats.

De Raad van Vlaanderen verhuisde den 23en Oktober.

Den volgende dag, hielden senatoren en kamerleden een geheime zitting, in de zaal van het Nationaal komiteit. Ze waren met ongeveer vijftig. De voorzitter van de Kamer, de heer Schollaert, was gestorven.

De voorzitter van den Senaat, baron de Favereau, zat voor.

België — zoo verkaarde de heer Favereau, in

zijn openingswoord — heeft steeds zijn plichten der neutraliteit volbracht en streed alleen ter verdediging van zijn vrijheid en niet om grondgebied te veroveren. Nooit zal België zijn grenzen uitbreiden ten koste van zijn bureu. Indien echter de geallieerden ons het voorstel deden, het Groot-Hertogdom Luxemburg bij ons grondgebied te voegen, zouden wij dit aanbod aanvaarden als de herstelling van een vergissing en een onrechtvaardigheid, door de konferentie van Londen begaan, en niet een onzer bureu zou daardoor in zijn belangen worden geschaad.

Met diepen weemoed herinnert de heer Favereau, aan de verdwenen parlementsleden. De heeren Verhaegen, Delalieux en Hoyois, zij bezweken aan de zedelijke folteringen en de moorddadige behandelingen in de Duitsche gevangenschap. De heeren Colleaux en Golenvaux, die uit het bezette land zeer op prijs gestelde diensten bewezen aan de verbonden legers, werden tot de doodstraf veroordeeld. De heer Gravis viel als slachtoffer der onmenselijke razernij der invallende Duitsche troepen en stierf als een held. Ik betwijfel niet, vervolgde spreker, of onze nationale vergadering zal besluiten door een gedenkteeken de fierheid en vaderlandsliefde onzer gevallen kollega's, voor de komende geslachten, te vereeuwigen. Sedert den 4en Augustus 1914, zijn 19 Kamerleden en 17 senatoren gestorven.

Het Belgische volk, aldus de president, heeft weer bewezen, dat het niet buigt voor den onderdrukker, en ons klein landje, komt gelouterd en grooter uit den smeltkroes. De stoffelijke schade, door den invaller veroorzaakt, moet onderdoen voor het zedelijk kwaad. Niet ongeschonden blijft een volk als het vier jaar in aanraking met den vijand is, die geweld boven recht stelde, en sluwe wapenen wist te gebruiken. Doch de goede faam van België moet gehandhaafd worden, en daarom zal de magistratuur met strenge hand de wetten toepassen en de misdaden, de wetsmiskening, bedreven in samenwerking met den vijand, de opkoop en achterhouding van levensmiddelen bestraffen. Met de genomen maatregelen en de medewerking van alle goede vaderlanders, zal alles weer spoedig hersteld zijn.

Door herhaald applaus, betoonde de vergadering haar instemming met deze rede.

De heer Levie stond dan op, en deelde mee, hoe hij vier jaar lang, door de omstandigheden, de stille bemiddelaar was geweest tusschen de regeering te Havre en het bezette land.

Om deze reden, had hij een maand geleden, toen Bulgarije ineens stortte, en het vooruitzicht onzer aanstaande zege duidelijk werd, gemeend, en aan de Belgische regeering zijn voornemen gemeld, om hier een blijvende regeeringskommissie samen te stellen, die zuiver officieus en raadgevend zou zijn, en tot doel had, het overgangstijdperk voor te bereiden, tusschen het vertrek van den bezetter en den terugkeer der wettige regeering.

Uit Havere kwam onmiddellijk de goedkeuring.

We hebben hooger de samenstelling dier kom-

De aanval is afgeslagen en de Duitschers vluchten in het bosch.

missie medegeedeeld.

De heeren Hanssens en Janson, namen voorloopig de plaats in van hun kollega's Franck en Masson, die naar Duitschland gevoerd waren, en de heer Hallet, zou van de kommissie deel maken voor den heer Anseele, die thans niet uit Gent kon terugkeeren.

Deze kommissie heeft zich onmiddellijk aan 't werk gesteld en een reeks maatregelen genomen voor de overgangperiode.

Die maatregelen zijn talrijk vooral voor de voeding, de voornaamste kwestie.

De heer Lekeu, socialistisch senator uit Henegouwen, las dan een eisch voor :

« De instelling van het algemeen stemrecht en de hernieuwing der Kamers. »

Men protesteerde en zei : Dat het oogenblik, voor de oude politiek, nog niet aangebroken was.

De heer Woeste sprak er tegen, en wilde den oorlog beschouwen als een noodlottigen tijd, maar die niet kon meetellen voor het politiek mandaat. Het algemeen stemrecht, betoogde hij, eischte de herziening der grondwet.

Toen riep men van verscheidene zijden, dat het niet het oogenblik was voor dergelijke besprekingen, maar het bleek dan toch reeds, dat men

niet moest rekenen op de zoo geroemde een-dracht, die alleen in redevoeringen telkens tot uiting kwam.

Trouwens, onder de opwinding der laatste dagen, sluimerde toch bij het volk een algemeene ontevredenheid, deels verwekt door de oorlogsmoeheid, maar ook door vele misbruiken, welke door de machthebbende personen niet onderdrukt waren geworden, of althans niet voldoende. En vooral het komiteit zelf, werd zeer gekritiseerd.

De kommissiezitting eindigde, met een voorstel, den Koning, dadelijk bij zijn terugkeer, een adres van dankbaarheid en bewondering, in naam der Natie, aan te bieden, door een afvaardiging van Kamer en Senaat.

Den 25en Oktober, keerde de schepene Lemonnier, uit Duitschland terug, vergezeld van den heer Dellens, burgemeester van Waterinaal-Boschvoorde en den heer Franck, volksvertegenwoordiger van Antwerpen.

Markies de Villalobar bracht den Brusselschen schepene, in zijn auto naar het stadhuis, waar schepenen en gemeenteraadsleden, hun kollega begroetten. De gemeenteraad hield den 28en Oktober een zitting.

Daar werd de heer Lemonnier plechtig ontvan-

gen en toegesproken. Hij zelf antwoordde, door te wijzen op den aanstaanden terugkeer van burgemeester Max, en dan ook van het leger. Hij wekte op tot geduld.

Hij huldigde ook den dienstdoenden burgemeester Steens en den schepene Max Hallet, die pas eenige dagen te voren bericht had ontvangen, dat zijn eenige zoon gesneuveld was.

Den 20en Oktober wist men te Brussel, dat de Koning en Koningin te Oostende waren geweest, en ook dat Brugge bevrijd was.

Den 22en liep het gerucht, dat de Belgen te Deinze waren, en Gent ieder oogenblik bevrijd kon worden; men moest echter nog geduld oefenen; men liep de gebeurtenissen vooruit.

Men hoorde het geschut uit Vlaanderen.

Hooger hebben we het protest van Wilson medegedeeld, tegen het voornemen der Duitschers om onze koolmijnen te vernielen. Het dagboek van Gillès, Ooms en Delandsheere, meldt hierover:

« Het schijnt, dat de Duitschers hun overheersching willen eindigen, met nieuwe gewelddaden, erger dan de vorige.

Baron Goffinet, voorzitter van den beheerraad der koolmijnen van Maurage, ontving, den 29en Oktober, een afvaardiging van ingenieurs dezer maatschappij, alsook van de mijnen Bois-de-Luc, Braye en Bracquegnies. Zij kwamen hem mededeelen, dat de Duitschers alle maatregelen namen, om de schachten op te blazen en het materiaal te vernielen.

Baron Goffinet begaf zich dadelijk naar baron von der Lancken, om tegen dergelijke maatregel te protesteeren.

— Steenkool is een oorlogsprodukt, antwoordde de Duitser.

— Brood is ook een oorlogsprodukt, merkte baron Goffinet aan. De kanselier heeft verklaard, dat de legers niets meer zouden vernielen, wat niet strikt militaire noodzaak was. Maar wat ge doen wilt, is onze mijnen vernielen.

— Verschooning, wij willen beletten, dat men er gedurende eenigen tijd werkt.

— Door de elektriske centralen te vernielen, zooals ge klaarblijkelijk het voornemen hebt, verwekt ge de overstroming der mijnen.

— Daarvan is geen sprake.

Het onderhoud werd vrij schern.

« Het was tijd, dat ik heen ging, verklaarde baron Goffinet, toen hij de ontmoeting vertelde, want ik zou hem grove dingen gezegd hebben. »

De onrustwekkende berichten, door de afvaardiging-ingenieurs der mijnen van het Centrum te Brussel gebracht, stemmen overeen met een brief dien, de heer Jules Carlier, beheerder der Cockerillmaatschappij mij laat lezen.

Die brief werd hem toegezonden uit de mijn van Bois-de-Luc.

Men schreef, dat de lokalen boven den grond militair bezet waren, dat Duitse genie, het voorbereidend werk deden om de ophaalmachines te ondermijnen, dat de magazijnen leeggehaald waren, leer, koper, geelkoper, zink, oliën, vetten, haver, alles was weggevoerd; de 200 paarden, die te Bois-du-Luc gebruikt werden, waren boven den grond gebracht.

De nijveraars uit de streek moesten hun lokomotieven en waggons gereed houden. De hoogovens waren gedoofd.

Als de wapenstilstand niet komt, beteekent dit, de ruïne onzer mijnen. Reeds was de mijn van Bernissart onder water gezet.

Voor Brussel zou het onmiddellijk gevolg dezer aanslagen zijn, berooving van gas en elektriciteit. Er was in de gasfabrieken slechts steenkool voor drie dagen.

Het publiek zou door plakbrieven vernemen, dat de levering van gas geschorst werd tusschen 8 uur 's morgens en 5 uur 's avonds.

Protest werd gezonden naar den Spaanschen gezant en de bemiddeling van Koning Alphonso ingeroepen.

We weten dus, hoe Wilson zelf, tegen dit voornemen waarschuwde.

De Duitschers durfden hun voornemen toch niet uitvoeren.

Zoo kwam men aan het einde der veelbewogen Oktobermaand.

Dien 31ⁿ zag men te Brussel een ander voor de Duitschers veeg teken. Wagens met allerlei voorraad en oorlogsbuit passeerden voortdurend Brussel. Een trein bleef te Schaarbeek staan en in den avond braken Duitse soldaten, die de wacht moesten houden de wagens open en verkochten van alles, aan de toestroomende menigte.

Dadelijk kwam er een massa volk, welks begeerlijkheid opgewekt werd. Velen vroegen niet beter dan zaakjes te doen. 't Was 't begin van een onzaligen handel, die zich in veel steden en ook op het platteland openbaren zou.

Officieren schoten toe en wilden dien verkoop doen ophouden.

De soldaten luisterden niet naar de bevelen. De oversten dreigden met den revolver, doch de manschappen losten hun geweren. Velen waren reeds bij drank, want een der wagens bevatte cognac. Er vielen aan weerskanten dooden en gewonden, samen een twintig.

Den volgende morgen spelden er nieuwe soldaten toe, om ook een deel van den buit te krijgen en het vechten duurde voort.

Opkoopters zwierven ook rond de kazernen. Men dreef er eveneens handel, kocht schoenen voor 5 en 10 mark, motorfietsen voor viiftig, weldra paarden voor denzelfden prijs of minder, en revolvers.

De ontbinding van het leger begon. En Brussel zou nog roerige dagen beleven.

Men ontving het nieuws, dat Oudenaarde bevrijd was en men vroeg zich af, wat het eerst de hoofdstad zou bereiken, het nieuws van een wapenstilstand of het bevrijdende leger.

Maar laten we thans de feiten vertellen tot aan de bevrijding van Oudenaarde en den laatste oorlogsstorm beschrijven in het arm land tusschen Leie en Schelde.

XXXII.

DE DRAMA'S IN 'T LAND TUSSEN
LEIE EN SCHELDE.

We hebben uitvoerig de bevrijding van Kortrijk beschreven. Nu rukten de Britten en Fransen met een afdeeling Amerikanen naar het Oosten op. 't Was de marsch op Brussel, die begon.

Ook Doornik was belegerd en we hebben gezien, hoe Noordelijker de Belgen in een boog om Gent lagen.

Gent moest voor beschieting bespaard blijven.

Men zou de stad doen vallen, door een voorwaartsche beweging ten Zuiden.

Wanneer Gent als in een zak kwam te liggen, moesten de Duitschers van zelf wijken en we hebben gehoord, dat ze trouwens daartoe reeds de maatregelen namen. Zij zelf schoten wel uit de stad naar onze linies, maar geen granaat kwam van onze zijde Gent verontrusten.

De strijd woedde ten Zuiden van de vroeger zoo vreedzame Leie, de streek der vlasbewerkeren, maar ook van dichters, schilders, schrijvers, bij Machelen, Deinze, Olsene, Zulte, Beveren, Harelbeke.

Zwaar geschut der onzen stond op den Westelijken oever als te Wacken en het bestookte de overzijde, waarvan de vijand hardnekkig antwoordde.

En zoo werd de Leiebevolking, die ter plaatse gebleven was, meenend dat alles met «een kwade passage», spoedig geëindigd zou zijn, plots tusschen twee vuren gegrepen. En er speelden zich ontzettende drama's af.

Wat wist men hier van den oorlog, hoe dicht men bij 't front had gewoond; doch in die vier jaren, had de strijd ginder verder gewoed, al vielen hier wel bommen.

Van bommen wist men mee te spreken. Zoo zal daar in de streek nog lang voortleven het verhaal van het drama in de Rijselstraat te Kortrijk, een van de vele.

't Was een geweldig roerigen zomernacht. Reeds geruimen tijd sliepen de inwoners in den kelder, en wie er zelf geen had, sterk genoeg naar den zin, overnachtte bij kennissen.

Vliegtuigen gooiden onophoudelijk bommen boven de stad, en tusschen het gedaver van het afweergeschut, hoorde men de zware slagen van bommen.

Om drie uur, schokte de heele stad, als bij een aardbeving op.

Een luchttorpedo viel op het huis van den heer Picarelle, in de Rijselstraat. Daar hadden veel lieden reeds angstige oogenblikken doorgebracht. Zij hoorden de vliegtuigen en voor de deur stond een tram van dertig wagens met munitie, uit het depot van Deerlijk, voor het front bestemd! Zocht men die tram? Wek een ramp zou er dan gebeuren! Gelukkig reed het konvooi heen. En wat later schókte gansch Kortrijk onder een ontzettenden slag. Een luchttorpedo was op de woning van Picarelle terecht gekomen. Als een kaartenhuis stortte het gebouw in en het sleepte

nog twee woningen mee, die van den haarkapper Debruine en de weduwe Verhougstraete. In den kelder zat het gezin van den heer, den man, vrouw en twee kinderen, met de familie van zijn zwager Vroman-Picarelle, ouders en vier kinderen, die uit de Tuinstraat hier kwamen overnachten, omdat het ginder nabij den spoorweg te gevaarlijk was.

Dadelijk snelde de brandweer toe, met burgers en Duitsche soldaten; men stond voor een puinhoop en hoorde geroep en geschreeuw. Dit kwam uit den kelder van mevrouw Verhougstraete; ook daar overnachtten steeds tien tot twaalf menschen. Dadelijk haande men een weg door de steen- en kalkbrokken op te ruimen. Dit vergde een uur tijd; men bemoedigde de ongelukkige gevangenen. Uit den kelder van Picarelle, hoorde men niets meer.

Eindelijk kon men de weduwe en haar lotgenooten bereiken en hen redden. Ze waren star van schrik en angst, grijs van stof, maar toch ongedeerd.

Men luisterde aan den nevenmuur, of men nog iets hoorde, daar waar de Picarelle's vertoefden. En zooals 't gaat in zenuwachtige spanning, bij diepe ontsteltenis, de een meende dat alles stil was, de andere verzekerde stemmen of zuchten te vernemen. Bij Debruine vond men den zoon en de ouders ongedeerd. Een hond weigerde het lijk te verlaten. Intusschen werkte men druk aan de opruiming van 't ptuin, bij de zwaarst getroffen woning, 't kon slechts langzaam gaan, daar men voortdurend schooren moest. Pas tegen den avond, bereikte men den kelder. Daar waren allen omgekomen; tien menschen lagen er verminkt, sommigen zoo erg, dat men de bloedige overblijfsels samen in een zak vergaren moest.

En ook elders aan de Leie waren er dergelijke verschrikkelijke dingen gebeurd.

Zoo woonde te Wevelgem, 't bekende vlasdorp tusschen Kortrijk en Wevelgem, een vader, die weduwenaar was geworden met zes kinderkens.

De tijden waren hard; er heerschte gebrek, en de man kon er niet aan denken, hulp te nemen. Hij verzorgde dus zelf zijn gezin.

Zekeren morgen, had hij vijf kinderen aangekleed, en zond ze naar buiten, om te spelen. Hij moest nu 't jongste helpen.

Eensklaps klonk een langgerekt gehuil, gevolgd door een zwaren slaag. Een oogenblik was het gansche huisje als door een gloed verlicht. Daar hing voor de deur een dikke rookwolk.

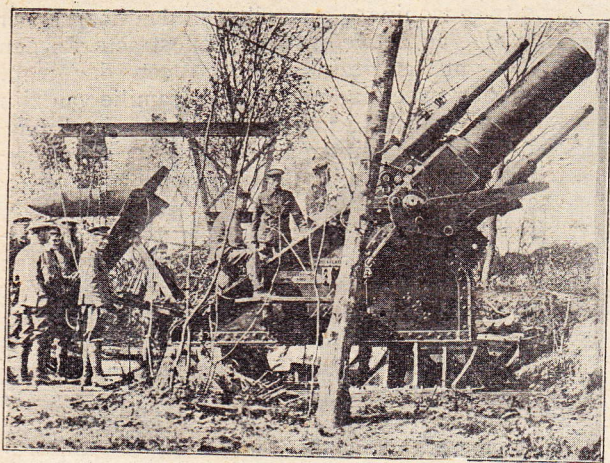
Een bom was gevallen! De man snelde naar buiten. Zijn vijf kinderen waren dood. Verbrijzeld lagen ze daar in een bloedplas...

Zulke dramas waren er tijdens de bezetting aan de Leie gebeurd!

En men wist ook te spreken van het munitiepark te Rossegem, waar burgers dwangarbeid te verrichten hadden. Hoevelen kwamen daar gruwelijk aan hun einde bij ontbloffingen!

En nu was de oorlog tot de Leiestreek genaderd.

De kleine rivier was eenige dagen de scheidslijn tusschen de legers van de Entente en de Duitschers, tenminste beneden Kortrijk, want daar

Engelsch zwaar geschut.

waren onze bondgenooten nu meester.

Het doel van den vijand was den aftocht te dekken. Hij leverde dus achterhoedegevechten, liet meest het woord aan het geschut, waardoor heel wat dramas gebeurden.

Wij willen daarvan 't een en ander meedeelen.

Ten Noorden van Harelbeke, op een gehucht, waren de meeste lieden ook ter plaatse gebleven. Ze hadden zooveel ellende van vluchtelingen gezien, reeds in 1914, toen er hier gansche drommen kwamen uit de omgeving van Mechelen, dat ze waarlijk veel wilden trotseeren, om dergelijk lot van harde ballingschap te ontgaan.

En men wist wel, hoe plundersaars op de verlaten woningen en stallen loerden.

Waren ze te Kortrijk niet aan het werk geweest, tijdens het bombardement zelf?

En ook de vooruitgang der Gealliëerden ging snel.

Met eenige kanonschoten zou alles gedaan zijn. Zoo bemoedigde men elkaar, en velen bleven.

Maar daar bleef de vijand hangen, op de hoogten van Deerlijk en Sint-Denijs, en hij liet zijn kanon spelen. Engelschen en Franschen antwoordden. Men moest een schuilplaats zoeken.

In een kelderke, bij Waalshoek, zaten 23 menschen, mannen, vrouwen en kinderen, en angstig luisterden ze naar al het geweld.

De vrouwen baden luidop, maar slaakten tusschen de heilige woorden, kreten van schrik.

Rondom hen barstten de granaten.

Eensklaps klonk geweldig gekraak. Het huis boven hen stortte in. Een wolk van stof en gruis drong tot in den kelder.

Men gilde, drong tegen elkaar op, maar kon toch den uitgang bereiken. De ongelukkigen vluchtten, naar een bijgelegen hoeve, en daalden daar in den kelder, waar reeds personen waren, zoodat men nu met twee en veertig was.

Men zat er dus oopen gehoopt, en weer luisterde men naar 't geloei van den dood. Daar buiten beefde de grond, de muren schenen te waggelen, en men had het benauwelijk gevoel, dat ieder oogenblik het gewelf instorten kon.

En eensklaps gebeurde er iet geweldigs. Een zware slag weer met het gedruisch van neervallende steenen, het gekletter van glas, het gekraak van hout.

— Het huis valt in, klonk het, en zoo was het, en de menschen drongen weer naar buiten. Ze liepen over de akkers heen. Boomen werden ontworteld, aarde spatte op, granaten huilden door de lucht.

Vluchten toch maar.... Sommigen werden door den dood gegrepen. Een kreet... een val en ze lagen als zwarte stippen op het donkere land. Gewonden kernden, maar wie kan nu hulp bieden?

De boer der hoeve was met eenige anderen gebleven. Hij wierp steenbrokken uit een kelder om plaats te maken.

Weer een gehuil en een slag; een tweede granaat ontplofte in de nabijheid. De landbouwer was neerstort. Nog even kreunde hij. Een granaatscherf had hem doodelijk geraakt.

Daar lag het lijk. Achter in den kelder kermde kinderen. In den hoek lag een vrouw in barensweën... En haar kindeke werd geboren... En geen hulp.

Welk een toestand! Moest die vrouw sterven. Maar wie kon zich in de hel wagen. Eerst moest die storm voorbij zijn. En hij nam nog in kracht toe. Elders ook scheurden Vlaamsche hoefjes open of sloegen boomen krakend neer.

Eindelijk kwam er wat kalmte. De menschen kropen uit hun schuilhoeken, en zagen verbaasd in 't ronde. Wat een ruïne in enkele uren!

Nu kon men wat hulp bieden aan die moeder en aan gewonden, en de lijken verwijderen. Men telde er in de onmiddellijke nabijheid zeven.

Anderen maakten van de stilte gebruik om te vluchten. Maar waar was het veilig?

— Wij wierpen ons telkens op het land neer, als we dat huilen van granaten hoorde, vertelde ons een vluchteling. En instinktmatig verborgen we 't hoofd in 't loover der rapen.

Van Oudenaarde kwam men naar Waregem, dat onder de granaten afbrokkelde: en van Waregem vluchtte men naar Oudenaarde, waar zooveel het slachtoffer werden van stikgas.

De Leiestreek beneden Kortrijk was dan nog vol vluchtelingen, die van boven Kortrijk gekomen waren, bij den opmarsch der Gealliëerden, beducht ook voor het strijdgewoel. Maar ze hadden gemeend, hier reeds veilig te zijn.

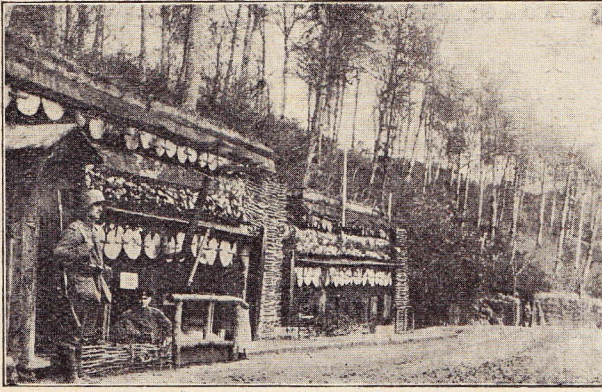
Zoo doolde men in onzekerheid en steeds in gevaar rond.

Enkele plaatsen werden minder, die zwaarder, getroffen. Harelbeke ontsprong vrij goed den dans.

A. Hans vertelt hierover:

« De eerste gemeente, welke ik bereik, is Harelbeke. Zij is er vrij goed afgekomen. Tal van huizen zijn wel gehavend, bijna al de raamopeningen der kerk met planken toegestopt, maar we zullen nog andere ruïnen zien.

Op 't kerkhof sluimeren Engelsche en Duitse soldaten. Ik zie een eigenaardig kruis. 't Is een schroef van een vliegtuig, dat het graf

Een dekplaats der Duitschers.

toont van luitenant Bardfeld, die bij Zandvoorde naar beneden stortte.

Harelbeke... We bekijken het huizeke waar Peter Benoit, Vlaanderen's grootste zanger, geboren werd.

« Toen mocht de beiaard spelen
Van al uw torentansen... »

Waarom denk ik aan die regelen? Ze kwamen me tijdens den oorlog zoo dikwijls voor den geest...

Is het omdat ik met duizenden de Rubenskan- tate beluisterde op de Groenplaats te Antwerpen, den Zondag voor de mobilisatie? Toen riep Benoit's geest het als 't ware nog de wereld toe, in dat machtig heerlijk gezang :

« Vorsten 't zwaard in de schede gestoken ».

Toen dreunde daar de hymne van den vrede, van de kunst, van alles wat verheft...

Helaas, een week later begon 't afschuwelijk drama...

Harelbeke is Peter Benoit's geboorteplaats. Zie, in die kerk zong de knaap op 't hoogzaal. In dat huizeke beluisterde hij moeders vertellingen of werd hij geboeid door nonkel Jan. Langs deze paadjes wandelde hij zoo gaarne, geroerd door het murmelen der Leie, en dan vond hij de be- zieling voor zijn Vlaamschen arbeid. Aan deze sluis was zijn vader bediende. Te Harelbeke ont- vluchtte Benoit zoo gaarne de woeling der groote steden. Lees wat vader Sabbe, zijn vriend, van die wandelingen in 't Leiedal, verhaalt.

En nu dolen we over 't oorlogstoonel ! Neen, we kunnen ons aan die gedachte niet wennen.

Er u aan wennen ! O die drama's allerwegen ! Dit gehucht hier voorbij Harelbeke heet Waals- hoek. Alle huizen zijn geschonden.

Men wijst u ingestuikte kelderkens, waar men- schen om het leven kwamen of zwaar verminkt werden.

Rechts ligt het zeer gehavende Waregem, vol met wonden. Ook daar is er in sommige gezinnen rouw. We zien er nog dorpelingen met ontstoken oogen van stikgas en met benepen borst

van het zelfde helsche gif.

Nu vloeit de Leie kalm voort tusschen de rui- nen en weiden vol putten.

Wat verder staat een groote zagerij, door de Duitschers gebouwd. Burgers moesten er arbe- den. Op een gevel lezen we nog :

« Dies werk erbauten wir im krieg,
Auf Gott vertrauend und auf sieg ».

(Dit werk bouwden wij in den oorlog, vertrou- wend op God en de overwinning).

Hoe grijzen nu die overmoedige woorden !

Ik rij verder. We komen door Zulte, wel ge- havend, maar waar men ons zegt :

« Ge moet Olsene eens zien ».

En weldra staan we bij een ontzaglijken puin- hoop, het dorp Olsene, 't sterkste punt aan de Leie, waar dagen lang gestreden is.

In deze gemeente kwamen een honderdtal bur- gers om. 'k Zie graven op het kerkhof, vlak aan de Leie zelf, en er rusten ook Fransche kolonia- len en Amerikanen, maar de meeste soldatengra- ven zijn in 't veld en 't kasteelpark.

Burgers wroeten in al dat puin... Het schijnt een onbegonnen werk daarin orde te brengen, maar 't moet. Men dient toch een schuilplaats te hebben tegen den winter.

Olsene was het voornaamste punt aan de Leie. Het lag daar zoo vreedzaam aan den grooten weg van Kortrijk op Gent. Uit het dorp leidt een zijweg naar de rivier, waar de Duitschers de brug opgeblazen hadden, om den opmarsch der Geallieerden te vertragen.

Ze trokken wat oostelijker af, doch niet ver, en werden bestookt door het zwaar geschut der Franschen te Wakken.

Maar de Franschen, die aan de overzijde la- gen, kwamen niet dadelijk over. Bijkbaar ver- wachtten ze meer weerstand.

Alleen het geschut bleef nu in aktie. En dat duurde acht dagen. De menschen schuilden in de kelders.

De Franschen legden een brug over de rivier, die zeer gezwollen was. De oeverbewoners der rechterzijde vluchtten nu over de Leie.

A. Hans beschrijft dat, als hij in een dier hoe- ven aan de Leie, bij Olsene, zit. En wij halen even dit schetsje aan :

We spreken hier in een echte Vlaamsche ka- mer. Rustig tikt de ouderwetsche staanklok. De bazin schenkt koffie op. Door 't raam zien we 't puin. Mij en dit meisje hebben de zwarte sol- daten over de Leie gedragen, vertelt de vrouw. We hadden al acht dagen in den kelder geze- ten. Toen kwam 't gas. De Fransche zwarten hielpen ons. We vluchtten in 't donker door de weiden. Ik viel eenige malen over lijken.

— We gingen naar Wakken, waar de zware kanonnen der Franschen stonden.

— En ik meende dat ik tegen een steen stootte en 't was een hoofd, zei 't meisje.

Te Wakken was een meisje, wier verloofde in de laatste gevechten sneuvelde.

Dat was de schuld der Duitschers, die nu nog ginds over de Leie Vlaanderen teisterden.

Het meisje ging naar de Fransche kanonniërs.
— O, laat me een schot lossen! smeekte ze.
Ik wil m'n verloofde wreken! Laat me schieten naar die Duitsche boeven!

Ze hield aan en toen mocht ze.

En ze vuurde het monsterstuk af... Huilend vloog de granaat naar de Duitsche linie.

Zoo hoor ik hier de verhalen der Leie. »

De Franschen waren dus over de Leie. Ze stonden nu tusschen de rivier en het dorp... een smalle strook, welke hevig beschoten werd.

Vijf dagen werden ze daar opgehouden.

Het vuur was te hevig om het te trotseeren. Het dorp zelf werd vernield. De granaten hagelden het neer. En de vijand gebruikte gas.

De burgers leefden in een verschrikking. Gezinnen werden in hun kelders door den dood verrast, en later vond men hun lijken onder het puin.

Kinderen kwamen om door eigen onvoorzichtigheid.

Tijdens de beschieting zag men ze hun schuilplaats verlaten, om gras te snijden voor de konijnen of het vee te verzorgen. En menig een door scherven of kogels gegrepen, stortte neer, om niet meer op te staan.

Zou de strijd hier dan nooit eindigen?

Nu en dan vielen er gasgranaten en het moorddadig gif walmden rond, drong in de kelders en versmachtte de ongelukkigen.

Olsene droeg rouw over meer dan honderd omgekomen burgers.

De Franschen werden afgelost door Amerikanen.

Deze namen spoedig het dorp. Geen granaten konden hun terughouden. Onverschrokken rukten ze voort. Velen vielen in dien geweldigen tocht, want machiengeweren zonden hun kogels. Van alle zijden loerde de dood.

Maar al was men meester van het dorp, toch had men de gansche stelling nog niet genomen.

Nee, wat oostelijker stond de statie, van de lijn Gent-Kortrijk. En de Duitsche achterhoeden van mitrailleurs voorzien, hadden zich nu daar genesteld, en vertraagden opnieuw den opmarsch.

Maar de Amerikanen toonden zich eveneens daar onstuimig en spoedig moest de vijand verder vluchten.

Intusschen ging het even hevig te Petegem, Machelen en Deinze toe.

Hier ook lagen bruggen en sloot de Schipdonksche vaart aan de Leie aan.

Een landbouwer van Vynckt verhaalde:

« De Duitschers gingen over de Leie terug. Wij waren van hen verlost! Maar we vermoedden niet, dat wij nu in den dans zouden komen. 't Begon met een beschieting. Dan kwamen de Franschen aan. Ze rukten verder naar de Leie. Onze hoeve werd een lazaret, een ambulance. Hoeveel gewonden voerde men aan! In huis, in de schuur lagen ze, Franschen en koloniale, zwaar verbranden, smart lijdend; sommigen hun pijn uitschreeuwend.

En het geweld aan de Leie duurde maar voort. We zagen hevige branden. Het was te

Petegem en Deinze, te Olsene en elders nog.

Zoo heeft ieder dorp daar zijn eigen geschiedenis.

De Duitschers beschieten Deinze en Petegem met brandbommen, en deze troffen maar al te juist doel. Snel verspreidden zich de vlammen. Verscheidene burgers kwamen in het vuur om. Veel inwoners vluchtten verschrikt in de richting van Gent. Men zag karren met vreeselijk verbrande mannen, vrouwen en kinderen, en ze trachtten ergens een schuilplaats te vinden in een klooster.

Zoo ontving men in het gesticht te Quatrecht burgers van Deinze met brandwonden bedekt en door gas aangetast.

Maar ook Deinze werd genomen, en dan rukten de Geallieerden naar Kruishautem op.

Zoo schoof de linie wat verder op.

Een nieuwe rij plaatsen kwam aan de beurt.

De Leiestelling was genomen, maar dan stond men voor die der Schelde, van Gent tot Doornik.

En zoo begon het martelaarschap van een groot aantal andere gemeenten.

De Duitschers vluchtten dus door het land, tusschen Leie en Schelde, naar laatstgenoemde rivier, en er over. Ze werden daarbij achtervolgd door het geschut der Geallieerden.

De inwoners van Vichte, Ingooigem, Ootegem, Ansegem, Avelgem, Tiegem, en de andere plaatsjes op en tusschen de heuvels moesten dus in den kelder schuilen. Bij hen waren veel vluchtelingen van de Leiestreek.

Toen de Duitschers over den stroom waren, plaatsten ze hun gesnuit op de neuvelen van de overzijde, vooral ook op den noogen klusberg, en dus beschoten zij nu het gewest dat ze zoo pas verlaten hadden.

Sombere dagen hingen over het land tusschen Leie en Schelde.

Eerst juichte men, want plots zag men de bevrijders.

Pastoor Hugo Verriest, die te Ingooigem woont, had ook tien dagen in den kelder zijner pastorij gezeten, met veertig dorpelingen, welke hij bemoedigde, terwijl de granaten in 't ronde opensprongen, de ruiten verbrijzelden en stukken van de woning zelf wegrukten.

Men moest wachten, en wist eigenlijk niet, wat er daar buiten gebeurde.

Men hoorde huizen instorten.

Eensklaps kwam er een soldaat in den kelder.

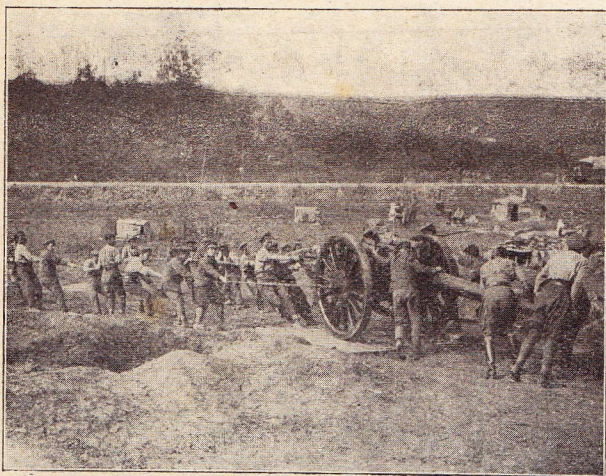
Behoedzaam daalde hij de trappen af, op zijn hoede voor den vijand, want hier en daar waren nog kleine achterhoeden achtergebleven.

De menschen zagen hem trouwens eerst voor een Duitscher aan, want ze kenden die vreemde uniformen niet.

De soldaat verschrok, toen hij in de schemering de bende zag, maar dadelijk herkende hij in al die gedaanten burgers.

Hij zei iets.

— Och Heere, 't is een Engelschman, klonk het.

Engelsch kanon wordt in stelling gebracht.

En Verriest verhaalde aan een korrespondent :

« En dat hadt ge moeten zien ! De vrouwen grepen z'n handen, z'n hals, z'n schouders, ze schreeuwden, snikten, lachten al door een, en ze begroetten hun verlosser na vier jaren bezetting. De Engelschman was zelf te veel aangedaan om iets te zeggen, en liep de trap op. Twee Britsche officieren raadden ons dan voort te gaan, want 't zou er van 't geschut heel leelijk gaan doen. Zoo trokken we met een heele groep weg, de bane naar Kortrijk op.

— Te voet? vraag ik.

— Ja, te voet, en met een steekkarreke mee, voor wat have. En boven ons schuifelen de granaten, en terzijde in 't veld kletsten ze neere. 't Werd ons te heftig en onderwege vroeg ik aan twee Engelse officieren om hulpe. Die waren zeer minzaam en gaven ons seffens vier kloeke Schotten mee, brave kerels, die ons karreke duwden en allerlei bijstand boden. En zoo dompelden we voort tot Sint-Louis, waar we een wagen kregen tot Kortrijk.

Hugo Verriest, met zijn doolaards, langs Vlaanderens wegen, door 't gruwzaam oorlogsland, terwijl van den bultigen Kluisberg, ginds over de Schelde, en van de Tiegemsche hoogte, de kanonnen huilden, hun granaten over de valleien en heuvels slingerden, vernielend de witgekalkte hoevekens en de huisjes met hun weekamer, de hutjes der armen, de torens en kerken, molens. »

En gelukkig waren ze gevlucht, want ook hier kwam nu de zwaarste geesel...

Reeds had men een benauwde geur opgesnoven, nu en dan.

't Was stikgas door de Duitschers geschoten. En de vijand gebruikte thans dit helsche wapen volop.

Hij wist dat hij weinig soldaten, maar veel burgers moest treffen, en de indruk, dat het hier een wraakneming gold, zal wel de juiste zijn.

Pas had de vijand die streek verlaten. Op den Kluisberg, op een kasteel, verbleef een generaal. 't Leie en Scheldeland lag aan zijn voeten. Nog

was het aan zijn genade overgeleverd, dank aan het geschut.

En de Duitschers lieten de gelegenheid niet voorbij gaan.

Wat er op al die dorpen gebeurd is, zou een boekdeel vullen.

Wij halen hier een fragment aan uit een werk van A. Hans.

Geheel naar waarheid wordt daar de toestand op een der dorpen, tusschen Leie en Schelde, beschreven.

De lezer krijgt dan een denkbeeld van de dramas, en we zullen verder dit fragment aanvullen, door nog een aantal bijzonderheden en reiten.

Het dorp, waar de schrijver ons verplaatst, werd door de Duitschers verlaten.

Van de Westzijde klonk geschut. Eenige granaten vielen in het ronde meer. Men schudde, waar men kon.

Eenige uren gingen voorbij. De beschieting verminderde even. Dan klonk het gejuich. De menschen liepen uit de huizen.

— Belgen !

— Ireen, Engelschmans !

Zoo riep men geestdriftig, toen men eenige soldaten zag verschijnen, die voorzichtig langs een muur slopen.

Iemand ging er heen.

— Geen Duitschers meer ! zoo liechte hij hen in.

In 'n stak de militairen, die Britten bleken te zijn, de hand toe. Onstuimig drongen de menschen nader. Wat ze vier jaar lang genoopt en gebeden hadden, wat ze zoo menigmaal zagen in hun droomen en visioenen, 't geschiedde nu : de bevrijding.

Daar waren ze, de bondgenooten, als voorboden van 't eigen leger, dat elders worstelde voor de gemeenschappelijke zaak. Gejubel begroette de eerste verlossers. Ieder wilde de Engelschen meenemen en onthalen. Men kwam toegelopen met glazen bier, met brood en vleesch, chokolade, wie weet, waar uitgehaald, nu de tijd zoo schaarsch was, het gebrek zoo groot. Maar de Britten wenkten de menschen heen te gaan : zij waren immers op verkenning en moesten zich zoo ver mogelijk wagen. De burgemeester sprak hen aan, en iemand trad op als tolk en vertelde, dat de Duitschers minstens vijf kilometer Oostelijk waren gevlucht. De Engelschen keerden terug, maar geen kwartier later wemelde het dorp van bevrijders. En de vlaggen werden uitgehangen, de bewoners tooiden zich met driekleurige strikken, liepen in hun vreugde rond, sprongen en dansten, zongen en dronken.

Het dorp had nu een feestelijk uitzicht, maar 't duurde helaas niet lang. Eensklaps klonk een vreeselijk gehuil en onmiddellijk daarna een zware slag. Men hoorde een ontzettend gekraak. Een dikke rookwolk, vermengd met stof, omhulde een wijle het dorpje.

Mannen tierden, vrouwen gilden, kinderen schreiden, en velen vluchtten wild heen. Toen de wolk optrok, lag daar het puin van een huis, een zonderlinge chaos van steen, kalk, hout, met verbrijzelde meubelen.

Ambulance der Kanadeezen.

— Zalia en Fiene liggen er onder! klonk het.
En afgrijsen greep ieder aan.

— Eenige mannen van goeden wil! riep de burgemeester. En vrouwen en kinderen, om de liefde Gods, gaat in de kelders, of anders gebeuren er nog ongelukken! De Duitschers schieten van den Kluisberg.

En even wendde ieder den blik naar den hoogten rug, ginds over de Schelde, naar den Kluisberg, van waar nu de dood over Vlaanderen voer. Daar lag hij, Oost-Vlaanderens hoogste heuvel, indrukwekkend als altijd, herinnerend aan blijder dagen, toen van 't Noorden Vlamingen, en van 't Zuiden Walen hem beklommen, en de dreven vervulden van hun blij gejoel, want de Kluisberg was 't doel van veel toeristen, van vroolijke gezelschappen, van honderden Gentenaren vooral, bij wie hij zeer geliefd was. Maar de onbarmhartige bezetter had hem wreed geschonden, er benden dwangarbeiders heen gevoerd, Vlamingen, Walen en zelfs Franschen uit 't Noorden, die de boomen moesten vellen en branden tot houtskool of zagen tot planken voor barakken en loopgraven. En nu lag de Kluisberg daar kaal gerooid, en braakten van zijn kruin de Duitsche

kanonnen dood en verderf over 't land tusschen Leie en Schelde.

Zoo verkeerde de vreugde in het dorp dus al dadelijk in rouw, want de tweede granaat trof een hoefje bij het dorp en een groot scherf rukte den boer het lichaam open, zoodat de ongelukkige lag uit te bloeden nabij de schuur, eer men hem te midden van het puin en de opgeworpen brokken aarde vond.

Dadelijk waren alle bewoners in de kelders verdwenen, of doken zij zich onder bouwvallige ovenhokken, of in stinkende beerputten, overal waar zij meenden eenige beschutting te vinden tegen dat helsche vuur.

De burgemeester en eenige moedige parochianen trotseerden het gevaar en brachten hulp aan gewonden, bluschten een brand, troostten waar ze konden, bijgestaan door Engelsche soldaten, gewoon aan die verschrikking.

Bij het dorp stond een landgoed « Hoogewal » geheeten. Het had een sterken kelder en veel inwonenden kwamen er heen.

Zoo veel hoefjes immers waren zwak. Er stonden er bij honderden, die bijna slechts hutten waren. Men bezat er geen kelder, en onder het